

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ БАГАТОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА

Герцовська Н. О.

Мукачівський державний університет

З підвищенням рівня свідомості людини, науково-технічним та інформаційним прогресом зростає роль мови як засобу спілкування. Особливо актуальною мовна підготовка стає в наш час – період інформаційного типу суспільства, динамічних змін у всіх сферах життєдіяльності, глобалізаційних процесів, широких міжкультурних контактів тощо. Мова є водночас як індивідуальним, так і соціальним явищем; так, вона спрямована на внутрішній світ людини (світогляд, смаки, відчуття, почуття), та на зовнішні параметри (міжособистісні контакти). Тому досконале володіння рідною мовою, державною та хоча б однією з іноземних робить людину духовнішою і більш успішною.

Так, у ХХ-ХХІ ст. у лінгвістиці і лінгводидактиці сформувалось поняття «мовна особистість». Її досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, психологи, філософи, соціологи, культурологи, етнологи та ін. Так, німецький учений Й. Вайсгербер, російський В. Виноградов розглядали мовну особистість у вузькому аспекті – як мовну особистість автора чи персонажа художнього твору. О. Леонтьєв брав до уваги мовленнєвий аспект. На думку Ю. Караулова, мовна особистість – це та наскрізна ідея, яка, як показує досвід її аналізу й опису, пронизує всі аспекти вивчення мови й одночасно руйнує межі між дисциплінами, що вивчають людину, оскільки не можна вивчати людину поза її мовою.

Мовна особистість – це категорія міжпредметна, таким чином, її складові та особливості досліджуються в межах різних дисциплін. З точки зору методики викладання іноземної мови, формування дво- або багатомовної особистості студента, котрий вивчає (поряд з рідною) іноземну мову та культуру є особливо актуальним, оскільки сучасна парадигма освіти базується саме на міжкультурній компетенції як складовій соціокультурних зв'язків.

Звернемо увагу, що вчені-мовознавці (Ю. Караулов, В. Маслова, В. Красних) початково розрізняли мовну і мовленнєву особистість. Так, В. Маслова, наприклад, трактує мовну особистість як багатосарову і багатокомпонентну парадигму мовленнєвих особистостей, а мовленнєву – як мовну особистість у парадигмі реальної комунікації. Дослідниця виділяє компоненти змісту мовної особистості такі, як: 1) ціннісний, світоглядний; 2) культурологічний; 3) особистісний. Виділяються рівні мовної особистості (Ю. Караулов): вербально-семантичний; когнітивний; прагматичний (мета, мотиви, інтерес, установки, діяльність).

На сучасному етапі феномен «мовної особистості» розробляється набагато ширше, а саме:

- формування мовної особистості учня засобами рідної мови (В. Сухомлинський);
- мовленнєва особистість дошкільника (А. Богуш, С. Трифонова, К. Крутій);
- етносемантична особистість (С. Воркачев);
- мовна особистість західної і східної культур (Т. Снитко);
- національно свідома україномовна особистість (Л. Мацько, С. Єрмоленко);
- духовна мовна особистість (Л. Скуратівський);
- активна мовна особистість (І. Ющук);
- вторинна мовна особистість (Н. Гальскова, І. Халєєва);
- психолінгвістичний аналіз мовної особистості студентів (О. Лавриненко) та ін.

Таким чином, стаття має на меті дослідити складову формування багатомовної особистості студента-філолога як особистості, котра оволодіваючи іншою мовною картиною світу має можливість усвідомити іншу (нову) культуру.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язання таких завдань:

- дослідити нормативно-правову базу з проблеми мовної особистості;
- дати визначення поняття компетенції та її типів;
- довести важливість комунікативної компетенції для студентів-філологів.

В цьому світлі цілком закономірним і своєчасним є розробка Концепції мовної освіти в Україні. Основна її ідея – це формування багатомовної особистості, яка досконало володіла б рідною мовою, успішно оволодівала державною та однією чи кількома іноземними мовами [3].

Провідні напрями Концепції ґрунтуються на положеннях Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про мови в УРСР», Декларації прав національностей (1991), Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. У процесі засвоєння рідної мови підкреслюється значення орфографічної і пунктуаційної грамотності та стилістичної довершеності; розкривається державотворча функція та консолідуюча роль у суспільному житті державної мови; визначається сьогоденна й майбутня важливість знання іноземних мов; при цьому звертається увага на формування навичок культури мовлення, культури спілкування у середовищі дво- та багатомовності, толерантного ставлення до різних культур.

Однією з умов формування багатомовної особистості є неперервна мовна освіта в Україні. Виняткову роль у вихованні багатогранної мовної освіти відіграє сім'я (колискові пісні, читання казок, віршів, оповідань,

розповіді, бесіди-діалоги, ігри, екскурсії, прогулянки, що супроводжуються мовленнєвою діяльністю). На дошкільному етапі слід навчити правильно вимовляти звуки, збагатити словниковий запас дитини, зачувати напам'ять, спілкуватись, дотримуючись мовленнєвого етикету. Шкільний етап – кількоступеневий: у початковій школі основне – навчити писати й читати, навчити вчитися, оскільки мова – не лише об'єкт пізнання, а і його засіб. Найтриваліший шкільний ступінь – основна школа, у якій засвоюється цілісна система знань про мови, формуються мовленнєво-комунікативні вміння і навички, відбувається гармонійний розвиток учнів. У старшій школі філологічного напрямку поглиблюються мовні та мовленнєві компетенції. Університетська освіта дає можливість удосконалювати володіння мовами, уміння працювати з фаховими та художніми текстами, довідниковою літературою, професійно вести діалог у полікультурному світі.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується тим, що даються визначення багатьом поняттям, які раніше розумілися суто інтуїтивно. Ю. Апресян один з перших чітко сформулював поняття "володіння мовою", зробив спробу розчленувати його на складники. На думку вченого, володіти мовою означає: а) вміти виражати заданий зміст різними (в ідеалі — всіма можливими у даній мові) способами (здатність до перефразування); б) вміти вибрати із сказаного даною мовою зміст, зокрема — розрізнити зовнішньо схожі, але різні за значенням висловлювання (розрізнення омонімії) і знаходити спільне значення у зовнішньо різних висловлюваннях (володіння синонімією); в) вміти відрізнити правильні у мовному відношенні речення від неправильних [1, с. 2].

Така інтерпретація поняття "володіння мовою" є, по суті, більш детальною розробкою того, що Н. Хомський назвав мовною (лінгвістичною) компетенцією (*linguistic competence*). Н. Хомський при трактуванні цього поняття виходить із ідеї мовної системи: в мовній системі наявне певне число актуальних речень, базових структур, з яких за допомогою певних синтаксичних механізмів утворюються похідні структури; належність останніх до системи визначається мовною компетенцією, яка нібито закладена в людині, в її свідомості. Сам учений оперував цим поняттям не завжди однозначно, маючи на увазі «мовну поведінку», «мовне знання», «лінгвістичну інтуїцію» [6].

Вчений Д. Хаймс показав, що знання мови передбачає не тільки володіння її граматикою і словником, але й уявлення про те, в яких умовах можуть чи повинні вживатися ті чи інші слова і граматичні конструкції. Саме Д. Хаймс ввів поняття «комунікативної компетенції» (*communicative competence*) і довів його необхідність. На думку вченого, соціолінгвістична (чи, більш широко, комунікативна) компетенція дозволяє людині бути не просто мовцем, а членом соціально зумовленої системи спілкування. Для соціолінгвістичного опису мовної здатності людини і її вияву у мовній діяльності, за Хаймсом, суттєвими є три компоненти: словесний репертуар (*verbal repertoire*), мовні звичаї і шаблони (*linguistic routines*) — уявлення про типи організації різних за жанром текстів, про правила спілкування двох і

більше мовців і т. ін., а також мовна поведінка (domains of language behavior) чи, більш широко, сфери комунікативної поведінки [5, с. 36].

На необхідність вивчення мовної здатності людини у зв'язку з процесами соціалізації, з широким соціальним контекстом, у якому протікає мовна діяльність людей, вказували У. Лабов, С. Ервін-Тріпп, Ч. Філлмор, та ін. С. Ервін-Тріпп надає перевагу термінові «соціолінгвістична компетенція», оскільки в останньому необхідно виключити багато форм володіння немовною комунікацією [4, с. 293].

У сучасному українському і російському мовознавстві послуговуються терміном мовна, або лінгвістична, компетенція, але із значно ширшим значенням, ніж у Н. Хомського, маючи на увазі володіння мовою [2, с. 29].

Мовна компетенція включає різні мовні навички і вміння: володіння лексикою, граматику, вміння адекватно сприймати і породжувати тексти, які відповідають комунікативним завданням, та ін.

Володіння мовою в найзагальнішому вигляді є не оволодіння певною сумою знань про мову, а є оволодіння комунікативною діяльністю.

У рамках усталених уявлень володіння іноземною мовою на фіксованому етапі навчання становить уміння описувати ситуації дійсності через тексти мовою, що вивчається і відновлювати ситуації дійсності з текстів, а також уміння будувати свою вербальну поведінку і розуміти вербальну поведінку інших людей у рамках програмних тем і ситуацій спілкування і заданих лексико-граматичних мінімумів.

Володіння мовою може вважатися вільним, якщо студент-філолог уміє користуватися всіма передбаченими програмою способами вираження заданого смислу, не допускає грубих помилок у власному мовленні і помічає їх в мовленні інших осіб, а також не відчуває труднощій під час вербального діалогу.

Як бачимо, крім лінгвістичного рівня володіння мовою (словником, граматику), доцільності того або іншого засобу, природне використання мови пов'язується і з іншими аспектами: ситуативним – урахування ситуації спілкування; соціальним – відносини із співбесідником, орієнтація спілкування на адресата; національно-культурним – урахування лінгвокраїнознавчої специфіки мовних засобів; енциклопедичним – володіння реаліями культури країни виучуваної мови.

У світлі сказаного, навичка студента-філолога відтворювати готові завчені тексти, стереотипні фрази, кліше, тощо зовсім не свідчить про володіння мовою. Так, офіціант в ресторані вивчає порівняно великий ряд стереотипних, клішованих фраз, необхідних для обслуговування і підтримки контакту (причому нерідко знає їх кількома мовами), проте це навряд чи можливо кваліфікувати як володіння мовою (або мовами).

Оскільки оволодіння мовою – це сформованість різного роду умінь, то очевидно, що чим активніше вони формуються і розвиваються, тим швидше настає володіння мовою.

У нашому розумінні комунікативна компетентність – це здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи

взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Комунікативна компетенція студента-філолога передбачає формування в нього мотивації вивчення мови, забезпечення гармонійного розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма), формування комунікативних умінь, опанування найважливіших функціональних складових мовної системи з урахуванням особливостей фонетичної і граматичної систем кожної з мов навчання, соціально-культурний розвиток особистості та формування вміння вчитися.

Справжній фахівець повинен мати сформовану мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції.

Мовна професійна компетенція – це сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція – це система умінь і навичок використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Ґрунтуючись на мовній компетенції, вона виявляється у сформованості умінь послуговування усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів відповідно до літературних норм.

Комунікативна професійно орієнтована компетенція - це "система знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування"⁴, тобто треба володіти сумою знань про мову, вербальні й невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства і вміти застосовувати ці знання в процесі спілкування.

Отже, професійна комунікативна компетенція репрезентує професійні знання, вміння і навички спілкування.

Таким чином, навичка володіння мовою у студента-філолога передбачає наявність мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції, як механізмів сприйняття і продукування іншомовних висловлень та здатностей до вибору і реалізації ситуацій мовленнєвої поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в різній обстановці, тобто її вміння оцінювати ситуації з урахуванням теми, завдань, комунікативних настанов, що виникають в учасників до і під час бесіди.

Комунікативна компетенція з очевидністю включає мовну, або лінгвістичну, і мовленнєву; вона ж обов'язково вбирає в себе і знання культури країни, мова якої вивчається, що становить предмет країнознавчого і лінгвокраїнознавчого аспектів занять іноземною мовою, або лінгвокраїнознавчу і країнознавчу компетенції, дослідження яких і становить перспективи подальших досліджень.

Література

1. Апресян Ю. Д. Лингвистическое обеспечение в современных системах обработки текстовой информации / Ю. Д. Апресян // Интерактивные

- системы. Доклады и тезисы докладов и сообщений третьей школы-семинара. – Тбилиси : Мецниереба, 1980. – С. 2-16.
2. Єрмоленко С. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Єрмоленко, А. Мацько // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28-53.
 3. Концепція мовної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://r-u.org.ua/ua/news/270-news.html>
 4. Ervin-Tripp S. M. Language acquisition and communicative choice / S. M. Ervin-Tripp. Ed. by Anwar S. Dil. – Stanford : Stanford University Press., 1973. – 383 p.
 5. Hymes D. Models of the interaction of language and social life / D. Hymes // Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication. Ed. by J. Gumperz, D. Hymes. – New York : Holt, Rhinehart & Winston, 1972. – P. 35-71.
 6. Non-Native Language Teachers : Perceptions, Challenges and Contributions to the Profession / [edited by Enric Llurda]. – New York : Springer Science, 2006. – 306 p.

Summary

The article deals with the problem of communicative competence as the basis for the formation of multi-lingual personality of the student-philologist. The regulatory framework in the sphere of linguistic personality has been investigated. The term communicative competence has been defined in the investigation.

GLOBALISM AND MULTICULTURALISM IN EDUCATION

Gogová L.

*Institute of Slovak Studies, General Linguistics and Media Studies
University of Prešov, Slovakia*

Active use of foreign languages, as a key competence of the contemporary modern and multicultural society, has brought implementation of new ideas into the field of education. During the last decades, a shift in foreign language education (from traditional grammar and task-based approaches to more communicative and interactive ones) has offered innovations in foreign language teaching, which refers to the process that is not only complex and multidimensional, but also diverse. Socio-cultural diversity includes tolerance, acceptance and respect of the uniqueness of each individual, moreover,